

УДК 332.14

С.В. ПОЛЯКОВА

канд. екон. наук, старш. наук. співр., пров. наук. співр.
Института демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України
E-mail: polyakova_@ukr.net

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИСПРОПОРЦІЙНІСТЬ РІВНЯ ЖИТТЯ
НАСЕЛЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ**

У статті викладено теоретичні засади вивчення проблем диспропорційності у рівні життя населення різних територій. Наведено генезис та запропоновано авторське визначення категорій пропорційності, диспропорційності, територіальної диспропорційності, територіальної диспропорційності рівня життя населення. Визначено ознаки диспропорційності, до яких віднесено порушення сталих взаємозв'язків між об'єктом та зовнішнім середовищем, порушення функціональних залежностей всередині об'єкта та наявність якісних змін, що можуть призвести до його руйнації.

Ключові слова: пропорційність, диспропорційність, територія, територіальна диспропорційність, рівень життя населення, територіальна диспропорційність рівня життя населення.

С.В. Полякова

канд. екон. наук, старш. наук. сотр., вед. научн. сотр.
Института демографии и социальных исследований
им. М.В. Птухи НАН Украины
E-mail: polyakova_@ukr.net

**ТЕРИТОРИАЛЬНАЯ ДИСПРОПОРЦИОНАЛЬНОСТЬ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ**

В статье изложены теоретические основы изучения проблем диспропорциональности уровня жизни населения разных территорий. Представлен генезис и предложено авторское определение категорий пропорциональности, диспропорциональности, территориальной диспропорциональности, территориальной диспропорциональности уровня жизни населения. Определены признаки диспропорциональности, к ним отнесены нарушение устойчивых взаимосвязей между объектом и внешней средой, нарушение функциональных зависимостей внутри объекта и наличие качественных изменений, которые могут стать причиной его разрушения.

Ключевые слова: пропорциональность, диспропорциональность, территория, территориальная диспропорциональность, территориальная диспропорциональность уровня жизни населения.

S.V. Polyakova

PhD Economics, Leading Researcher, Ptoukha Institute for Demography and Social Research of the National Academy of Sciences of Ukraine
01032, Kyiv-32, bul. T. Shevchenko, 60
E-mail: polyakova_@ukr.net

TERRITORIAL DISPROPORTION OF LIVING STANDARDS: THEORETICAL ASPECTS OF RESEARCH

The theoretical bases of studies of disproportionality in the living standards of population of various territories are grounded in the article. The genesis of such categories as proportionality, disproportionality, territorial disproportionality, territorial disproportionality of the living standards is presented, while the author's definition of these terms is proposed. The features of disproportionality are defined, including violation of permanent connections between the object and external environment, violation of functional correlations within objects and appearance of quality transformations which could result in object's destruction.

Key words: proportion, disproportion, territory, disproportion of territory, territorial disproportion of living standards.

Постановка проблеми. У сучасних реаліях проблеми нерівномірності розвитку окремих територій, формування стійких диспропорцій між ними та їх вплив на рівень життя населення набувають особливої гостроти, отже потребують постійної уваги дослідників. Більшість проблем розвитку окремих територій є наслідком не новітніх, а довготривалих процесів, що відбувались протягом кількох десятиліть. Для пошуку ефективних шляхів їх подолання необхідно насамперед дослідити та чітко окреслити сутність територіальних диспропорцій, виявити чинники, що обумовлюють їх формування та розробити теоретичне підґрунтя для вивчення їх впливу на рівень життя населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми територіальної диспропорційності розглянуто у роботах відомих теоретиків регіонального розвитку: Дж.К. Гелбрейта (J.K. Galbraith), Д. Сазерленда (D. Sutherland), В. Амаранте (V. Amarante), Р. Арима (R. Arima), А. Вігоріто (A. Vigorito) та багатьох інших. Пошуку причин виникнення розбіжностей в рівнях розвитку окремих територій присвячені праці А. Маршалла (A. Marshall), К. Павлова (K. Pavlova), Ф. Перру (F. Perroux), М. Портера (M. Porter), П. Потье (P. Potje), Дж. Фрідмана (J. Fridman), Н. Баранського (N. Baransky), В. Чужикова (V. Chuzhikov). В Україні дослідження диференціації регіонального розвитку здійснюють О. Бобкова (O. Bobkova), З. Варналій (Z. Varnalij), О. Гейман (O. Gaiman), М. Кизим (M. Kyzum), Е. Лібанова (E. Libanova), О. Макарова (H. Makarova), О. Раєвнева (O. Rayevnyeva), І. Сторонянська (I. Storonyanska), Р. Яремчук (R. Yaremchuk) та інші.

Разом з цим комплексно питання диспропорційності у рівні життя населення різних територій залишаються недостатньо вивченими, а тому відкритими для подальших досліджень.

Метою статті є розкриття сутності поняття територіальної диспропорційності в контексті її впливу на рівень життя населення.

Виклад основного матеріалу. В загальнонауковому розумінні термін «диспропорція» трактується як невідповідність між складовими частинами цілого, відсутність пропорційності, непропорційність, тобто є антонімом поняття «пропорційність». Пропорційність, або пропорція, визначається як кількісне співвідношення частин цілого між собою [1].

У тлумачному словнику Даля (Dal') пропорція визначається як співрозмірність, властивість, стан, величина або кількість, що відповідає будь-чому, а пропорційний

(правомірний, співрозмірний) – такий, що утворює з чим-небудь пропорцію [2]. В інших словниках пропорція теж трактується як певне співвідношення частин між собою [3], пропорційний – такий, що перебуває у певному кількісному співвідношенні, відповідності з чим-небудь. У соціологічному словнику пропорційність визначена як найпростіший вид функціональної залежності, що фіксує співвідношення між двома величинами, показник відношення досліджуваної функції до всього числа випадковостей, що вивчаються [4].

Для глибинного розуміння сутності та можливості застосування понять пропорційності та диспропорційності в соціально-економічних дослідженнях важливо звернутись до їх генезису: з моменту зародження до подальшої еволюції поглядів. Вважається, що вчення про пропорції бере свій початок від давньогрецького філософа і математика Піфагора (Pythagoras) та його школи. Під пропорціями піфагорійці розуміли рівності відношень між вимірними величинами та поділяли їх на арифметичні, геометричні, гармонічні і неперервні. Одна із найбільш відомих пропорцій, відкритих піфагорійцями, пізніше була названа «золотим перерізом» та застосовується і нині в усіх сферах людського буття – науці, мистецтві, техніці тощо.

Категорію «пропорція» використовували і в синтетично-структуральній термінології ранньої класики. Основна інтерпретація пропорцій була космологічною, хоча часто трактувалась матеріалістично. Глибинний аналіз ранніх (досократовських) уявлень про пропорції та введення в науковий обіг теорії пропорції належить Платону (Platon), який брав до уваги не лише її математичний бік, а й фізичні якості, виокремлюючи при цьому кілька видів: *абстрактно-кількісну* (арифметичну, геометричну і гармонічну); *абстрактно-просторову* (взаємовідповідність просторових змін); *якісно-просторову* (взаємовідносини зорової і чуттєвої предметності); *абстрактно-звукову* (переходи між тонами октави); *якісно-звукову* (коли певним звуковим відношенням відповідають відношення фізичних елементів); пропорцію пізнавальних здібностей, яку переносять на сферу людського знання. Загалом платонівське вчення про пропорції засноване на поняттях «центр» і «середина».

Представник пізньої класики – Аристотель (Aristoteles) давав чітке визначення поняттям «пропорція» та «пропорційність» як рівність відношення та використовував для цього спеціальні терміни: «*analogia*» та «*to analagon*» [5]. Він підкреслював, що пропорційні відношення є на всіх рівнях буття: у неживій природі (пропорційність ваги і об'єму тіла, сили та часу руху тощо), в світі тварин (аналогія відношення чоловічого і жіночого), у людському світі (в співвідношенні між внутрішніми якостями людини і їх зовнішніми проявами), в суспільстві (пропорційність людських відносин).

На окрему увагу заслуговує трактування Аристотелем (Aristoteles) сутності пропорцій та пропорційності в межах держави, під якими він розумів внутрішню симетрію її частин. Він зазначав, що держава, як і всяке тіло, може змінюватись і не гинути за умови збереження її пропорцій. Якщо ж така пропорція порушується, то це призводить до загибелі держави або переходу її в іншу. Водночас Аристотель (Aristoteles) обґрунтовував існування пропорційності і між окремими державами¹.

В епоху середньовіччя дослідження пропорцій та пропорційності мали переважно богословський характер. Так, у філософсько-естетичному вченні Фоми Аквінського (Thomas Aquinas) пропорція розуміється як «співвідношення двох речей,

¹ Правомірність і нинішня актуальність висловлювань Аристотеля відносно наслідків порушення пропорційності всередині держави та виникнення диспропорцій ще раз доводить важливість глибинного історичного дослідження підходів до трактування та застосування понять на всіх етапах цивілізаційного розвитку.

що в будь-чому відповідають одна одній, стосовно їх подібності чи відмінності» [6], а її основою вважається божественна мудрість, що зробила весь світ пропорційним і гармонійним.

В теорії Ульриха Страсбурзького (Ulrich of Strasburg), ще одного представника естетики проторенесансу, пропорційність розглядається як основний структурний принцип кожного предмета і проявляється в чотирьох видах у відповідності: 1) диспозиції предмету та його форми; 2) кількості матерії і природи форми; 3) числа «чистої матерії» та числа «потенції форми»; 4) величини частин тіла і всього тіла.

Періоди Відродження, або Ренесансу та Наукової революції характеризуються пошуком нових теорій будови Всесвіту із активним використанням математичного апарату, в тому числі – і пропорційних залежностей. Із використанням пропорційних залежностей свої доведення будували вчені-мислителі того часу: Коперник (Copernic), Келлер (Keller), Галілей (Galilei), Ньютон (Newton), відкриття яких стали підґрунтям для подальших досліджень.

У час наукової революції розпочався процес диференціації наук з виокремленням економічного знання в окрему галузь: відбувся перехід від уявлень про окремі явища в рамках єдиної науки про світобудову до формування низки теоретичних концепцій, що узагальнювали відомі та розробляли нові підходи до розуміння сутності, причин та наслідків процесів, що відбуваються в економічному житті як окремо взятої країни, так і в світовій економіці в цілому.

Різні наукові школи активно використовували пропорції для обґрунтування залежностей між явищами та процесами економічного життя. Так, маржиналісти застосовували пропорції для вивчення господарських процесів на макроекономічному рівні (наприклад, доводили наявність прямої пропорційної залежності між ціною на землю й величиною ренти та оберненої – між цією ж ціною та величиною кредитного відсотка). У роботах А. Маршалла (Marshall) із застосуванням пропорційних залежностей досліджувалась сфера створення матеріальних основ добробуту, зокрема, він доводив існування прямої пропорційної залежності між збільшенням обсягу витрат капіталу і праці та обсягу продукції. Дж. М. Кейнс (J. M. Keynes) використовував пропорційні залежності для вивчення причинно-наслідкових зв'язків між заощадженнями, споживанням та інвестиціями, зокрема для дослідження мультиплікатора інвестицій.

Проблеми пропорційності на макроекономічному рівні також досліджували Артур Пігу (A. Pigou) – при розробці положень концепції «економіки добробуту», Ральф Хоутрі (R. Hawtrey) – для обґрунтування взаємозв'язку між коливаннями грошового попиту та змінами в наданні кредитів, Джон Кларк (J. Clark) – для підтвердження основних постулатів теорії граничної продуктивності.

Особливе місце серед досліджень належить математичній школі, що мала істотний вплив на розвиток економічної теорії: у працях економістів-математиків було зроблено першу спробу описати за допомогою математичних дослідницьких прийомів, зокрема – і пропорційних залежностей, взаємозв'язок кількісних і соціальних характеристик функціонування всього господарського механізму².

Сучасні вітчизняні вчені-економісти використовують пропорції/диспропорції для дослідження узгодженості взаємопов'язаних економічних процесів і показників, що характеризують функціонування і розвиток окремих галузей і виробництв, перебіг

² Слід зауважити, що виявлення причинно-наслідкових зв'язків кількісних і якісних явищ та їх математична інтерпретація залишається одним із найважчих завдань економічної науки та викликає багато протиріч між дослідниками.

стадій відтворювального циклу (наприклад, відповідності між зростанням випуску засобів виробництва та споживчих товарів і послуг; між обсягами виробництва певних товарів та їх споживання тощо) [7]. При цьому у більшості досліджень використовують загальноприйняті трактування пропорційності та диспропорційності, наведені у філософському словнику. Так, пропорційність визначається як властивість незмінності (інваріантності) деяких сторін, відношення процесів чи об'єктів щодо деяких перетворень, а диспропорційність трактується як відсутність пропорційності, співмірності, невідповідності між частинами цілого [8, с. 608]. На думку Раєвневої О. (O. Rayevnueva) та Бобкової О. (O. Bobkova), вивчення саме диспропорційності (а не асиметрії чи нерівності) дає змогу отримати інформацію не просто про нерівномірність, як позитивну, так і негативну, а й про стійкий її прояв у часі й просторі, про концентрацію ресурсів тощо [9, с. 46].

Узагальнюючи наведені визначення, *диспропорційність можна трактувати як істотні порушення усталених співвідношень між частинами цілісного об'єкта.*

Слід зазначити, що не всякі зміни у співвідношеннях можна вважати диспропорціями. До останніх слід відносити такі, що:

- 1) порушують сталі взаємозв'язки між об'єктом та зовнішнім середовищем;
- 2) змінюють функціональні залежності всередині об'єкта;
- 3) спричиняють якісні перетворення у частинах об'єкта аж до його руйнації.

Диспропорції можуть характеризувати об'єкт з моменту його виникнення (формування, створення, зародження), а можуть бути такими, що виникли в процесі його функціонування під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників і взаємодій.

У соціально-економічних дослідженнях одним із важливих моментів є окреслення меж цілого, всередині та ззовні якого і будуть вивчатись певні співвідношення: від того, де проведено межу і що перебуває до та після зазначеної межі, залежатимуть результати.

Виходячи із теми та поставленої у роботі мети, необхідно визначитись, що буде вкладено в поняття «територія» та «територіальний». В суто географічному визначенні поняття «територія» трактується як частина географічного простору, що характеризується політико-адміністративною, економічною, природно-географічною єдністю. Відповідно, термін «територіальний» вживається 1) для позначення того, що стосується певної території; 2) як синонім термінів «просторовий» (для позначення динамічних явищ і процесів) та «регіональний» (при вивченні структурності)³. Фактично всі наведені трактування можуть бути застосовані у поєднанні із поняттям диспропорційності.

В основі територіальної диспропорційності лежать глибинні процеси, вона зумовлена низкою чинників, що мають різне спрямування та силу впливу. Відповідно, диспропорційність проявляється в різноманітних аспектах розвитку територій. На думку Раєвневої О. (O. Rayevnueva) та Бобкової О. (O. Bobkova), диспропорція соціально-економічного розвитку характеризується суттєвими розбіжностями між структурою населення регіонів та структурою певного показника результативності розвитку регіонів [9, с. 49]. Видається, що характеристиками стану диспропорційності є не лише порушення між структурою населення (як базовим показником) та показниками регіонального розвитку, а й між іншими підсистемами територій.

³ Поняття «територія» є ширшим та більш універсальним порівняно із поняттям «регіон», воно може бути використане для визначення як доволі великих за розміром об'єктів (наприклад, частина земної кулі, включаючи суходіл, води й повітряний простір над ними), так і для окреслення земельного простору, зайнятого населеним пунктом, підприємством, установою тощо. Термін «регіон» трактується як певна територіальна одиниця (район, область, зона) [1].

Таким чином, *під територіальною диспропорційністю слід розуміти порушення стійких у просторі і часі структурних співвідношень і взаємодії між підсистемами окремої території як цілісного об'єкта та/або між однорідними підсистемами різних територій.*

Пошуку причин існування територіальних диспропорцій присвячено багато праць зарубіжних та вітчизняних вчених, розроблено низку концепцій, що пояснюють механізми їх формування, специфіку та наслідки впливу на усі сфери суспільного розвитку, зокрема і на рівень життя населення [10].

Неокласична теорія пояснює економічну диференціацію територій недостатньою мобільністю факторів виробництва. Неокласичний регіональний підхід базується на постулаті: вільний нерегульований ринок природним чином призводить до поширення нерівності між регіонами, і отже, не потрібно обмежувати стихійну дію ринкових сил. Основним принципом регіональної політики стає не зниження регіональних дисбалансів, а досягнення економічної ефективності в розвитку регіонів. Для врівноваження просторових відмінностей необхідні вільна конкуренція, повна включеність факторів виробництва, повна мобільність праці і капіталу, адекватна технологія. Але в реальності ні праця, ні капітал не можуть бути повністю мобільними, і рента не є гнучкою, що й призводить до дисбалансу доходів компаній і громадян у різних регіонах.

Теорія загострення регіональних диспропорцій в середині 1960-х років пояснювала відмінності в економічному розвитку територій впливом економічних чинників на ділову активність. За допомогою моделі «центр—периферія» було доведено, що слабкий розвиток регіонів є наслідком їх периферійного розташування.

Теорія регіонального розвитку й історичного аналізу С. Полларда (S. Pollard) пояснює рівень економічного розвитку регіону такими чинниками: економіко-фізико-географічні чинники минулого (економічні об'єкти — порти, промислові підприємства); економіко-технологічні (визначають величину витрат виробництва на різних територіях); демографічні (чисельність і темпи приросту населення).

Теорія кумулятивних причинних зв'язків Г. Мюрдаля (H. Myrdal) виходить з того, що вільного ринкового середовища не існує, а робоча сила буде переміщуватися з менш розвинутих районів у більш розвинуті, як і капітал. Доводить залежність між розвитком бізнесу, обсягами доходів підприємств і населення, місцевими бюджетами і регіональною інфраструктурою. Переваги певних регіонів, так званих центрів (поліусів) зростання, ведуть до посилення їх розвитку, тоді як слаборозвинуті регіони ставатимуть ще менш привабливими та розвинутими. Чим розвинутіша економіка регіону, тим більші доходи отримують населення і підприємства, що через податкову систему забезпечує зростання відрахувань у місцеві бюджети. В результаті органи місцевого самоврядування мають ширші можливості для розвитку соціальної інфраструктури регіону. В свою чергу, на наступному етапі розвитку це забезпечує привабливіші умови для ведення економічної діяльності і створює стимули для припливу капіталів у даний регіон.

Теорія місцевого зростання (набула поширення в 1970-ті роки) пояснює успіх розвитку території її здатністю мобілізувати місцевий економічний потенціал і фінансові ресурси, стимулювати підприємництво на місцевому рівні, адаптувати свій розвиток до місцевих умов.

Низка сучасних концепцій пов'язує розвиток регіонів з їх здатністю реагувати на структурну перебудову економіки і науково-технічний прогрес. Так, *теорія створення сприятливого середовища для нововведень* ставить у залежність розвиток регіону від

його можливості запозичувати інновації і технології та забезпечувати гнучку зміну структури виробництва в бік підвищення частки ефективних галузей.

Теорія розміщення вказує на те, що важливість факторів розміщення виробництва змінюється з часом. Чинниками впливу є технічний прогрес, перехід у забезпеченні виробництва від менш кваліфікованої робочої сили до більш кваліфікованої, диверсифікація як місцевих потреб, так і факторів розміщення виробництва.

Теорія адаптованості до умов постіндустріального суспільства виявляє залежність між економічними можливостями розвитку територій і акцентами її розвитку на пріоритетах постіндустріального суспільства: розвиток загальної та професійної освіти; акцент на науково-дослідні роботи, передачу технологій, створення умов для інновацій і підвищення якості продукції; сприяння розвитку підприємництва на місцевому рівні; покращення стану навколишнього середовища, розвиток рекреаційних галузей, культурного середовища і подібної інфраструктури; розвиток загальнодоступних транспортних та телекомунікаційних систем; створення наукових і технологічних парків, підприємницьких зон; розвиток сфери послуг для зовнішнього споживача (що привабить у регіон висококваліфікованих спеціалістів і підвищить конкурентоспроможність місцевих фірм); підвищення ролі регіональної влади.

Нові концепції регіону. В сучасних теоріях регіон розглядається як багатофункціональна і багатоаспектна система. Найбільшого поширення набули чотири парадигми (вихідні концептуальні схеми): регіон-квазідержава, регіон-квазікорпорація, регіон-риннок, регіон-соціум. На думку З. Варналія (Z. Varnaliy), саме із цих позицій і потрібно розглядати регіон, оскільки ця парадигма найповніше враховує особливості, специфіку розвитку і єдності регіонів України [11]. Підхід до регіону як до соціуму (спільність людей, які проживають на певній території) висуває на передній план відтворення соціального життя (населення і робочої сили, освіти, медицини, культури, довкілля тощо) і розвиток системи розселення. Регіон-квазідержава (квазі – з латинської – уявний, подібний) розглядається як відносно відокремлена підсистема держави і національної економіки, регіон-квазікорпорація – як великий суб'єкт власності (регіональної і муніципальної) та економічної діяльності. Підхід до регіону як ринку, що має певні межі (ареали), акцентує увагу на загальних умовах економічної діяльності (підприємницький клімат й ін.) та особливостях регіональних ринків різних товарів і послуг, праці, кредитно-фінансових ресурсів, інформації, знань і т. д.

У регіональній економіці зазначені парадигми охоплюють проблему співвідношення ринкового саморегулювання, державного регулювання та соціального контролю. Серед вчених рідко трапляються прихильники крайніх позицій: або повністю ринкова економіка (крайній лібералізм), або централізована планова економіка. Безліч теоретичних відтінків уміщається на платформі «соціальне ринкове господарство», тому в регіональних теоріях значна увага приділяється подоланню проблем, які не вирішує ринок, виробництву, регулюванню природних монополій та ін.

Відносно відокремленим напрямом регіоналістики є дослідження соціально-економічного розвитку регіонів на основі постулатів теорії конвергенції, засновниками якої є американські вчені Р. Барро (R. Barro) і Х. Сала-і-Мартін (Kh. Sala-i-Martin). Конвергенція – (від лат. *convergens* – сходиться) – зближення різних економічних систем, стирання відмінностей між ними, обумовлене спільністю соціально-економічних проблем і наявністю єдиних об'єктивних закономірностей розвитку. В Україні конвергентно-дивергентні тенденції в розвитку регіонів вивчали О. Гейман (O. Neuman) [12], М. Кизим (M. Kuzym) [13], О. Раєвнева (O. Rayevnyeva) [9], І. Сторонянська (I. Storonianska) [14], Р. Яремчук (R. Yaremchuk) [15]. В. Чужиков (V. Chuzhykov) [16].

У теорії регіональної економіки розвиваються й інші спеціалізовані підходи, наприклад, регіон розглядається як підсистема інформаційного суспільства або як безпосередній учасник глобалізації економіки. При дослідженні проблем територіальної диспропорційності різних підсистем важливо враховувати, що для будь-яких оцінок (кількісних чи якісних) необхідно, щоб по кожній із територій можна було отримати зівставні з погляду репрезентативні сукупності відомостей про об'єкти, явища та процеси, що в цілому характеризують ту чи іншу підсистему. Таке твердження є справедливим і для досліджень рівня життя населення, у яких світова економічна наука набула значного досвіду.

Рівень життя є характеристикою, що стосується всіх членів суспільства взагалі й населення окремих територій зокрема; його не можна вивчати відокремлено від процесів та явищ, що відбуваються на певній території. Водночас на життєвий рівень значною мірою впливають зовнішні чинники, що формуються на інших територіях. Отже, одні й ті самі чинники впливають на рівень життя і всередині певної території, і за її межами, питання полягає лише в різному ступені впливу. Звідси, диспропорційність розвитку будь-якої підсистеми неминуче викликає зміни у рівні життя населення як всередині території, так і за її межами. Таким чином, *виникає територіальна диспропорційність рівня життя населення, яка виражається у порушенні структурних співвідношень і взаємодії між складовими життєвого рівня як на окремих територіях, так і відносно аналогічних складових інших територій, що належать до однієї територіальної системи.*

Як зазначено вище, при виокремленні територій для дослідження проблем диспропорційності рівня життя населення, необхідно враховувати можливість отримання репрезентативних та порівнянних даних щодо складових рівня життя. Важливо не стільки визначити ступінь диспропорційності на певній території, скільки порівняти його зі значенням на інших територіях. Залежно від мети, завдань дослідження та наявної інформаційної бази можна використовувати як територіальний поділ, що вже існує (наприклад, на адміністративно-територіальні одиниці, як-от економічні райони, області, населені пункти тощо), так і створювати новий шляхом поділу або об'єднання територій за певними ознаками.

Важливим моментом дослідження є обґрунтування вибору показників територіального розвитку та визначення міри їх впливу на параметри рівня життя населення. Звичайно, з тією чи іншою мірою опосередкованості усі процеси та явища, що відбуваються на певній території, впливають на рівень життя. Однак важливо виявити ті, що мають безпосередній вплив, або опосередкований, проте доволі відчутний.

Висновки. Нерівномірність розвитку окремих територій неминуче призводить до диспропорцій у рівні життя населення, що характеризуються стійкістю та за відсутності регулювання можуть призвести до порушень у функціонуванні всієї територіальної системи, виникнення кризових ситуацій. Тому у подальших дослідженнях варто зосередитись на визначенні чинників, що призводять до нерівномірності розвитку окремих територій та рівня життя населення на цих територіях, встановити критичні межі для показників, що характеризують процеси диспропорційності. Особливу увагу при цьому треба зосередити на встановленні індикаторів, що свідчитимуть про наявність у розвитку територій ознак диспропорційності, які матимуть негативний вплив на рівень життя населення, а також зосередитись на розробці заходів, що забезпечать призупинення деструктивних процесів та зменшення диференціації показників рівня життя населення територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – Київ; Ірпінь: Перун, 2002. – 1440 с.
2. Толковые словари. Словарь Даля [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : <http://www.vseslovari.com.ua/dal2/16/?&page=63&word=> Название с экрана.
3. Все словари – Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : <http://ozhegov.slovaronline.com/П/ПР/27571-PROPORTSIYA> – Название с экрана.
4. Социологический энциклопедический словарь: пропорциональность [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : <http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-term-4540.html> – Название с экрана.
5. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Аристотель и поздняя классика. Чтойность [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://psylib.ukrweb.net/books/lose004/txt10.htm> – Название с экрана.
6. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения. Философско-эстетическое учение. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://psylib.org.ua/books/lose010/txt07.htm> – Название с экрана.
7. Економічна енциклопедія: у трьох томах. – Т. 1. / відп. ред. С.В. Мочерний. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
8. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – М., 1981. – 720 с.
9. Диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів України: інструментарій оцінювання та регулювання: Монографія. – Х.: ІНЖЕК, 2014. – 264 с.
10. Чухно А.А. Економічна теорія : у 2-х т. – Т.2 / А.А.Чухно. – К. : ДНУ АФУ, 2010. – 628 с.
11. Варналій З. Регіональна політика України: нові умови, нові вимоги / З. Варналій // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1 (2). – С. 141–149.
12. Гейман О.А. Нелинейность экономики и неравномерность развития регионов: монография / О.А. Гейман. – Х.: ФЛП Либуркина Л.М.; ИНЖЭК, 2009. – 428 с.
13. Кизим Н.А. Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментарий оценки : монография / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А.Ю. Бобкова. – Х.: ФЛП Либуркина Л.М.; ИНЖЭК, 2011. – 200 с.
14. Сторонянська І.З. Регіони України: пошук моделі конвергентного розвитку: монографія / І.З. Сторонянська. – Л. : Арал, 2008. – 142 с.
15. Яремчук Р.Є. Розвиток конвергенційно-дивергенційних процесів в умовах трансформації структури Львівської області / Р.Є. Яремчук // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 5 (17). – Ч. 4. – Луцьк, 2008. – 405 с.
16. Чужиков В. І. Конвергенція та дивергенція регіонів України (індикативна модель) / В. І. Чужиков // Економіка України. – 2005. – № 9. – С. 48–53.

REFERENCES

1. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Large explanatory dictionary of modern Ukrainian].* (2002). Kyiv, Irpin': VTF Perun [in Ukrainian].
2. *Tolkovye slovari. Slovar' Dalja [Explanatory dictionaries. Dictionary of Dalja].* Retrieved from: <http://www.vseslovari.com.ua/dal2/16/?&page=63&word=> [in Russian].
3. *Vse slovari – Tolkovyy slovar' russkogo jazyka [All dictionaries – Explanatory dictionary of Russian].* Retrieved from: <http://ozhegov.slovaronline.com/П/ПР/27571-PROPORTSIYA> [in Russian].
4. *Sociologicheskij jenciklopedicheskij slovar': proporcional'nost' [Sociological encyclopaedic dictionary: Proportion].* Retrieved from <http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-term-4540.html> [in Russian].
5. *Losev, A.F. Istoriya antichnoj jestetiki. Aristotel' i pozdnjaja klassika. Chtojnost' [History of ancient aesthetics. Aristotle and the late classics].* Retrieved from: <http://psylib.ukrweb.net/books/lose004/txt10.htm> [in Russian].
6. *Losev, A.F. Estetika Vozrozhdenija. Filosofsko – jesteticheskoe uchenie [Aesthetics of Revival. Philosophical – aesthetic studies].* Retrieved from: <http://psylib.org.ua/books/lose010/txt07.htm> [in Russian].
7. *Mochernyy, S. V. (Ed.). (2000). Ekonomichna entsyklopediya [Economic encyclopedia].* (Vols. 1-4). Kyiv: Vydavnychy tsentr Akademiya [in Ukrainian].

8. Frolova, I. T. (Ed.). (1981). *Filosofskiy slovar [Philosophical Dictionary]*. Moskva [in Russian].
9. *Dysproportsiynist' sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrayiny: instrumentariy otsinyuvannya ta rehulyuvannya [Disproportion of socio-economic development of regions in Ukraine: assessment tools and regulation]*. (2014). Kharkov, INZhEK [in Ukrainian].
10. Chukhno, A.A. *Ekonomichna teoriya [Economic theory]*. (Vols. 1-2) K. : DNNU AFU, 2010. — 628 s. [in Ukrainian].
11. Varnaliy, Z. (2007). Rehional'na polityka Ukrayiny: novi umovy, novi vymohy [Regional Policy in Ukraine: new conditions, new requirements]. *Stratehichni priorytety — Strategic Priorities, 1 (2)*, 141-149 [in Ukrainian].
12. Geyman, O. A. (2009). *Nelineynost ekonomki i neravnomernost rozvitiya regionov [Nonlinearity of the economy and the uneven development of regions]*. Kharkov: FLP Liburkina L.M., INZhEK [in Russian].
13. Kizim, N. A., Raevneva, E. V., Bobkova, A. Yu. (2011). *Neravnomernost regionalnogo rozvitiya v Ukraine: teoretiko-metodicheskie osnovy i instrumentariy ochenki [Uneven regional development in Ukraine: theoretical and methodological framework and assessment tools]*. Kharkov: FLP Liburkina L. M., INZhEK [in Russian].
14. Storonyans'ka, I. Z. (2008). *Rehiony Ukrayiny: poshuk modeli konverhentnoho rozvytku [Regions of Ukraine: model search convergent development]*. L.: Aral [in Ukrainian].
15. Yaremchuk, R. Ye. (2008). Rozvytok konverhentsiyno-dyverhentsiynykh protsesiv v umovakh transformatsiyi struktury L'vivs'koyi oblasti [Development konverhentsiyno-dyverhentsiynykh processes in transforming the structure of Lviv region]. *Ekonomichni nauky. Seriya Rehional'na ekonomika. Zbirnyk naukovykh prats' — Economics. Series: Regional Economics — Collected Works*. Vol. 5 (17). Luts'k [in Ukrainian].
16. Chuzhykov, V. I. (2005). Konverhentsiya ta dyverhentsiya rehioniv Ukrayiny (indykativna model') [Convergence and divergence regions of Ukraine (Indicative model)]. *Ekonomika Ukrayiny — Economy of Ukraine 9*, 48–53 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 13.07.2014